

การเข้าถึงความจริงในพุทธปรัชญา

The Accession to the Truth in Buddhist Philosophy

พีระวัฒน์ จัตรไทยแสง¹

Piravat Chatrathaisang

E-mail: piravattc@gmail.com

Received: February 11, 2023 Revised: April 24, 2024

Accepted: April 24, 2024

บทคัดย่อ

การเข้าถึงความจริงในพุทธปรัชญา เป็นการเข้าถึงสิ่งที่มีอยู่จริงโดยปรมาตม์ หมายถึงการเข้าถึงอสังขตธรรมอันเป็นสภาวะที่ไม่มีปัจจัยหรือไม่ได้เกิดขึ้นเพราะการปรุงแต่ง ได้แก่ นิพพาน ที่มีสภาวะลักษณะเฉพาะอันมีความเกิดขึ้นไม่ปรากฏ ความดับสลายไม่ปรากฏ เมื่อตั้งอยู่ ความแปรไม่ปรากฏ นิพพานนั้นเป็นภาวะที่จะเข้าถึงได้ด้วยวิปัสสนาญาณเท่านั้น

การเจริญวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐานอย่างถูกต้อง เป็นการเจริญญาณปัญญาพิจารณาธรรมทั้งหลายที่ล้วนเป็นเหตุเป็นผลแก่กันตามหลักปฏิจาสัมุปบาท เห็นชัดรูปนามโดยอาการต่าง ๆ เกิดปัญญาให้รู้เท่าทันธรรมชาติของชีวิตและสรรพสิ่งตามกฎไตรลักษณ์ อันเป็นทุกข์และเหตุแห่งทุกข์ในอริยสัจที่เกิดขึ้นกับกายและใจ เมื่อกำจัดความยึดมั่นในอุปาทานแล้ว หลุดพ้นจากอำนาจการครอบงำของอวิชชากิเลสปรุงแต่งจิตโดยสิ้นเชิง ย่อมมีทิวทัศน์ความเห็นถูกต้อง ทำให้ไม่หลงยึดติดถือมั่นและปล่อยวางสิ่งปรุงแต่งที่ทำให้เป็นทุกข์ มีจิตใจเป็นอิสระ สู่หนทางแห่งภาวะนิพพาน อันเป็นการเข้าถึงความจริงสูงสุดในพุทธปรัชญา

คำสำคัญ: ความจริง, นิพพาน, วิปัสสนา

ABSTRACT

The accession to the truth in Buddhist philosophy is the attainment to the ultimate level of reality. This means that to access to the unconditioned state which is not conditioned by any cause and has no any factor to happen because of manipulations, Nirvana characteristic condition

¹ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ภาควิชาพุทธศาสนาและปรัชญา.

is unconstructed and unconditioned. Nirvana state can only be attained by unwavering insight wisdom from Vipassana.

Developing Vipassana according to the Four Foundations of Mindfulness correctly is the cultivation of wisdom and contemplation of all dharmas that are rationale for each other according to the Dependent Origination. Seeing the aggregates (Khandhas or body and mind) clearly can increase wisdom in life and things according to the law of Three Characteristics which suffering and cause of suffering effect the body and mind. Since when the attachment has been eliminated completely, liberated the mind from the dominance of all defilements then the view and aspect is correct with the neutrality. An independent mind would liberate from all attachments that cause suffering and direct to the path of Nirvana which is the access to the highest or ultimate reality in Buddhist philosophy.

Keywords: Reality, Nirvana, Vipassana

1. บทนำ

กระบวนการแสวงหาความจริงในเชิงปรัชญา มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐที่รู้จักคิด มีพัฒนาการมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน ได้สังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ รวมทั้งภัยธรรมชาติต่าง ๆ มีความไม่เข้าใจสงสัยในสิ่งที่ได้ประสบ จึงพยายามที่จะทำความเข้าใจและแสวงหาคำตอบของปรากฏการณ์เหล่านั้น จึงเป็นที่มาของความรู้ด้านอภิปรัชญานั้นเอง ความพยายามในการค้นหาคำตอบเกี่ยวกับสิ่งที่ได้ประสบพบเห็น หรือสิ่งที่ปรากฏทางธรรมชาตินั้น จึงเป็นที่มาของ แนวคิดแบบวัตถุนิยมปรากฏทั้งในปรัชญาตะวันตกและปรัชญาตะวันออก

การมองความเป็นจริงที่แตกต่างกันระหว่างมุมมองต่าง ๆ ทำให้มนุษย์มีความเชื่อในความจริงไม่เหมือนกัน จึงมีผลให้มนุษย์ยอมรับสิ่งที่ เป็นความรู้แต่ละด้านได้ต่างกัน รวมทั้งแสวงหาความรู้ด้วยวิธีที่อาจจะผิดแผกแตกต่างกัน ปรัชญาจิตนิยมเชื่อว่าความจริงสูงสุดมีลักษณะเป็นจิตหรือนามธรรม จิตนิยมโดยทั่วไปยอมรับว่าความจริงมีสองอย่างคือจิตและวัตถุ แต่จิตมีความสำคัญกว่าวัตถุ ส่วนปรัชญาสารนิยมมีทัศนะยอมรับความเป็นจริงแท้มีอย่างเดียว คือ สสาร และรับรู้ได้ด้วยประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส ส่วนความจริงมุมมองแบบสังคมนิยมหรือพุทธปรัชญามีความเห็นต่างออกไปว่า ความเป็นจริงหรือการมีอยู่จริงของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ขึ้นอยู่กับตัวของสิ่งนั้นเอง ไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การรับรู้ของมนุษย์ สิ่งที่มีอยู่จริงดังกล่าวอาจจะมองไม่เห็นหรืออาจไม่สามารถสัมผัสได้

ความรู้เห็นโดยประจักษ์ทางประสาทสัมผัสทาง ตา หู จมูก ลิ้น และกาย เป็นข้อเท็จจริงทางโลกที่ไม่สามารถเข้าถึงความจริงในความหมายทางพุทธศาสนาได้ แต่เป็นข้อเท็จจริงที่มีคุณสมบัติอันเป็นสิ่งที่บุคคลในสังคมตกลงยอมรับร่วมกัน² ซึ่งข้อเท็จจริงนั้นอาจไม่มีความสัมพันธ์ถูกต้องตามความเป็นจริงก็ได้ เช่น ในปรัชญาตะวันตกโบราณมีความเชื่อว่าโลกแบน เป็นต้น และ ข้อเท็จจริงเชิงวัตถุวิสัย (Objective fact) ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับอย่างตรงกันกับความเชื่อตามข้อเท็จจริง เช่น โดยข้อเท็จจริงนั้นโลกกลมจึงเชื่อว่าโลกกลม เป็นต้น³ การรับรู้และให้ค่าสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ของมนุษย์นี้ แม้จะมีประโยชน์ในการทำความเข้าใจและสื่อสาร แต่การมองและรับรู้ความเป็นจริงที่แตกต่างกันระหว่างมุมมองต่าง ๆ และการมองโลกแบบแยกส่วน อาจก่อเกิดปัญหาความขัดแย้งในสังคมมนุษย์ได้ หากแต่มนุษย์จะได้ตระหนักรู้ถึงความเป็นจริงสูงสุด มนุษย์ย่อมเกิดปัญญาที่จะรู้จักโลกและสิ่งทั้งหลายได้ถูกต้องในการรับรู้ของตน

2. ความจริงในอภิปรัชญาและพุทธปรัชญา

อภิปรัชญา (Metaphysics) เป็นปรัชญาตะวันตกที่ว่าด้วยสิ่งเป็นจริง เช่น พระเป็นเจ้า โลก วิญญาณ สาระ เจตจำนงเสรี จะจำกัดเฉพาะสิ่งที่มีใช้วัตถุ หรือสิ่งที่อยู่เหนือขอบเขตของโลกทางกายภาพ หรือโลกทางวัตถุ และเป็นสิ่งที่ไม่อาจรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้าของมนุษย์ อภิปรัชญามีทัศนะใกล้เคียงกับพุทธปรัชญาดังต่อไปนี้

จิตนิยม (Idealism) เป็นชื่อเรียกทัศนะทางปรัชญาของสำนักปรัชญาหลายสำนักที่มีทัศนะร่วมกันว่า จิตหรือสภาวะนามธรรมมีความเป็นจริงสูงสุดและมีความสำคัญกว่าวัตถุ เช่น จิตนิยมแบบเพลโต เป็นทัศนะที่ถือว่าสภาพความจริงอีกอย่างหนึ่งซึ่งไม่ใช่วัตถุเรียกว่ามโนภาพ (Idea) หรือแบบ (Form) ซึ่งเพลโตถือว่าอยู่ในจิตของพระผู้เป็นเจ้าเป็นความจริงสูงสุด และสำคัญกว่าโลกแห่งวัตถุ (subjective idealism) จิตนิยมแบบเบอร์กัสมีทัศนะที่ถือว่า สิ่งที่เป็นวัตถุเป็นเพียงมโนภาพซึ่งมีอยู่ในจิตของพระเป็นเจ้า จิตนิยมแบบคานท์ เรียกว่าจิตนิยมอูตรวิสัย (transcendental idealism) มีทัศนะที่ถือว่าสิ่งที่มนุษย์รับรู้จะต้องผ่านระบบการทำงานของจิตเสียก่อน จะรับรู้ความจริงโดยไม่ผ่านจิตไม่ได้ จิตนิยมแบบเฮเกิล มีทัศนะที่ถือว่าสิ่งที่มีอยู่จริงนั้นมีอย่างเดี๋ยวจิตสัมบูรณ์ (absolute mind) สิ่งอื่น ๆ ทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุเป็นเพียงการแสดงของจิตสัมบูรณ์ และพัฒนาตามขั้นตอนไปสู่ความเป็นจิตสัมบูรณ์

² Del Kiernan-Lewis. (2000). Learning to Philosophize a Primer. Belmont: Wadsworth. P.52.

³ Journal of Modern Learning Development.(2020).109-110.

สสารนิยม (Materialism) ในทางอภิปรายหมายถึงทัศนะที่ถือว่าสสารเท่านั้นที่เป็นจริง ปรากฏการณ์ในรูปอื่น ๆ สามารถทอนลงได้ว่าเป็นเพียงปรากฏการณ์ของสสารในกรณีนี้เรามักเรียกว่าสสารนิยม

ธรรมชาตินิยม (Naturalism) เป็นแนวความคิดซึ่งยึดธรรมชาติเป็นหลักประกอบด้วยทัศนะต่าง ๆ เช่น (1) ทัศนะที่ถือว่าธรรมชาติเท่านั้นคือสิ่งเป็นจริงนิรันดร์ มีเหตุผลและมีพลังกระตุ้นในตัวเอง ดำรงอยู่ด้วยตนเอง และปฏิบัติการได้ด้วยตนเอง (2) ทัศนะที่ไม่ยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยถือว่าปรากฏการณ์ทุกอย่างเป็นไปตามสภาวะที่มีความสัมพันธ์ต่อกันของเหตุการณ์ทางธรรมชาตินั้น ๆ เองตามกาลและเทศะ กล่าวคือธรรมชาตินี้มีโครงสร้างของตนเอง และโครงสร้างนั้นเกิดขึ้นได้เอง ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะอำนาจเหนือธรรมชาติ (3) ทัศนะที่มีลักษณะนิยมวิทยาศาสตร์ที่ถือว่า วิธีการทางวิทยาศาสตร์สามารถอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นได้อย่างสมเหตุผลเพียงพอ อย่างไรก็ตาม แม้วิทยาศาสตร์จะเป็นวิธีการเดียวที่ทำให้มนุษย์รู้และเข้าใจโลกตามความเห็นของในยุคปัจจุบัน แต่มนุษย์ก็มีประสบการณ์เกี่ยวกับโลกได้จากศาสตร์อื่น ๆ อีก และธรรมชาตินิยมไม่ถือว่าการรู้และการเข้าใจโลกเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด (4) ทัศนะที่ถือว่า มนุษย์เป็นเพียงสิ่งหนึ่งในธรรมชาติ มิได้มีฐานะพิเศษเหนือกว่าสิ่งอื่น ๆ พฤติกรรมของมนุษย์ก็เป็นเพียงพฤติกรรมของสิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่ง จะต่างกันก็ตรงที่มีความซับซ้อนมากกว่าเท่านั้น อิทธิพลจากสังคมและสิ่งแวดล้อมทำให้พฤติกรรมของมนุษย์มีความผันแปรไปต่าง ๆ กัน คุณค่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเอง มิได้อาศัยสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นหลัก

พุทธศาสนาเป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม (Atheism) สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นเพราะการอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ความเกิดและความดับแห่งโลกเป็นเรื่องของกระบวนการในปฏิจลสมุปบาท ธรรมชาตินี้มีโครงสร้างที่สามารถอธิบายได้ มิใช่เกิดขึ้นเพราะอำนาจเหนือธรรมชาติแต่ประการใด⁴ และธรรมชาติเท่านั้นคือสิ่งเป็นจริงนิรันดร์ ดำรงอยู่ด้วยตัวเอง อาศัยและมีเหตุผลในตัวเอง มีหลักฐานในอุปาทสสูตรว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะตถาคตอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่อุบัติขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดาก็ตั้งอยู่อย่างนั้นเอง ตถาคตตรัสรู้ บรรลุธาตุนั้นว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ครั้นแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้เข้าใจง่ายว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ... สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ... ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา”⁵ และปรากฏการณ์ทุกอย่างเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยที่เกี่ยวข้องกันของสภาพธรรมชาตินั้น ๆ โดยไม่เกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติใด ๆ

⁴ สุนทร ฤกษ์สี. (2543). พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 46.

⁵ อภ.ติก.20/576/27.

ความหมายของธาตุ ในส่วนของ รูป ที่เป็นสสาร เป็นกระดูกหรือแร่ธาตุ โดยเป็นการมุ่งนิยามความหมายในเชิงเป็นวัตถุหรือสสารที่รับรู้ได้ทางสัมผัส โดยการกล่าวว่าธาตุเป็นกระดูก และธาตุที่เป็นแร่ธาตุชนิดต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนการนิยามในเชิง จิต หรือ อสสาร ธาตุนั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีลักษณะทรงไว้ซึ่งสภาวะบางอย่างที่เป็นสิ่งมูลฐาน เป็นสิ่งตั้งต้นของสิ่งทั้งหลาย ในพุทธปรัชญาได้นิยามคำว่าธาตุอย่างกว้าง ๆ ว่า “ธรรมชาติที่ทรงไว้ซึ่งสภาพของตน” จึงแสดงให้เห็นประโยชน์ของธาตุในเชิงสภาวะ มากกว่าการเน้นไปที่สสารภายนอกที่เป็นวัตถุ อย่างไรก็ตามการกล่าวถึงนิยามของธาตุมีนัยของความจริงที่เป็นเชิงปริวิสัย ที่ไม่ใช่เพียงอัตวิสัย ความจริงของธาตุเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่เช่นนั้น แม้กระทั่งบุคคลก็เป็นผู้ที่สามารถพัฒนาตนเองเพื่อเข้าถึงความเป็นธาตุหรือความจริงดังกล่าวนี้ได้ ทำให้เห็นว่าธาตุนั้นมีลักษณะที่เป็นทั้งวัตถุและสภาวะ ส่วนความหมายของธาตุในวิทยาศาสตร์ (Element) เน้นไปที่สสารที่ต้องอาศัยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการพิสูจน์ (scientific method) ส่วนแนวคิดทางด้านปรัชญานั้นยอมรับท่าทีของวิทยาศาสตร์ดังกล่าวนี้ หากแต่ยังเพิ่มเติมอีกว่า มีความจริงบางอย่างที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งต้องอาศัยมโนสัมผัสหรือการคิดหรือการใช้เหตุผล ทั้งสิ่งที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิต พบว่าสิ่งทั้งหลายล้วนประกอบเข้าด้วยธาตุ และธาตุเป็นองค์ประกอบของมนุษย์ สัตว์ และพืช ความสำคัญของธาตุ สิ่งทั้งหลายในโลกหรือเอกภพ เป็นส่วนหนึ่งที่เป็นพื้นฐานที่ก่อให้เกิดจักรวาล แต่หากปราศจากธาตุพื้นฐานทั้งสิ้น คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ หรือสิ่งที่เป็นธาตุอื่น ๆ แล้ว สิ่งมีชีวิตทั้งหลายย่อมไม่สามารถดำรงอยู่ได้ พุทธปรัชญาแสดงให้เห็นว่าชีวิตของมนุษย์ที่เกิดขึ้นนั้น องค์ประกอบหลักที่ทำให้มนุษย์เกิดขึ้นและมีวิวัฒนาการมาได้ มิใช่เพียงอาศัยธาตุเท่านั้น หากแต่ยังมีจิตหรือวิญญาณเป็นองค์ประกอบสำคัญร่วมด้วยเช่นกัน

ตามมุมมองทางอภิปรัชญาในเรื่องธาตุทางพุทธศาสนาเถรวาทมีสามประเด็นคือ (1) ธาตุในพุทธปรัชญาเถรวาทตามมุมมองทางจิตนิยมพบว่า ธาตุนั้นมิใช่แต่เพียงเป็นไปในเชิงวัตถุหรือสสารเท่านั้น แต่ยังเป็นสภาวะในเชิงจิตนิยมได้ด้วย (2) ธาตุตามแนวคิดของสสารนิยมเชื่อว่าสสารเท่านั้นที่เป็นสิ่งจริง ปรากฏการณ์ในรูปอื่นๆ สามารถทอนลงได้ว่าเป็นเพียงปรากฏการณ์ของสสาร แต่พุทธปรัชญานั้นเชื่อว่า ธาตุในเชิงสสารคือ ธาตุสี่ ความจริงต้องมีทั้งสสารและอสสาร โดยทั้งสองอย่างนี้มีความปฏิสัมพันธ์กัน และ (3) ธาตุตามมุมมองทางธรรมชาตินิยมยอมรับความจริงว่าสสารและอสสาร ล้วนเป็นสิ่งที่จริงด้วยกันทั้งคู่ หากแต่เป็นสิ่งที่แยกกัน ไม่ปฏิสัมพันธ์กัน แตกต่างกับพุทธปรัชญาที่เห็นว่า สิ่งทั้งสองคือรูปและนาม เป็นความจริงที่รับรู้ได้และเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กัน ธาตุในหลักปฏิจจนสมุปบาท นั้นมีทั้งระดับโลกียะและระดับโลกุตระที่สัมพันธ์กัน สิ่งที่เป็นธาตุหรือความจริงนั้นเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของพุทธปรัชญา ไม่มองโลกเฉพาะในจิตนิยม สสารนิยม หรือธรรมชาตินิยม เพียงด้านใดด้านหนึ่ง โดยพุทธปรัชญามีลักษณะเป็น “สังขนิยม” เห็นว่าธรรมชาติทั้งหลายต้องเป็นไปตามกฎธรรมชาติและหลักแห่งความจริง สิ่งทั้งหลายอิงอาศัยกันและกันตามกระบวนการของความเป็นเหตุปัจจัย

3. ความหมายของความจริงในพุทธปรัชญา

พุทธปรัชญาได้แบ่งความจริงของสิ่งทั้งหลายซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการรับรู้ของมนุษย์ออกเป็นสองระดับ คือ สมมติสัจจะ และ ปรมัตถสัจจะ ดังนี้

3.1 สมมติสัจจะ หรือ ความจริงโดยสมมติ พุทธปรัชญาถือว่าโลกและปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น รวมถึงร่างกายของมนุษย์มีอยู่จริงโดยมิได้ขึ้นอยู่กับอำนาจสร้างสรรค์ทางจิตของมนุษย์เอง แม้จะไม่มีสิ่งใดมารับรู้ สิ่งทั้งหลายก็ยังคงเกิดขึ้น แปรสภาพและเสื่อมสลายไปเช่นนั้น แต่มนุษย์มิได้เข้าไปเกี่ยวข้องรับรู้โลกหรือความจริงอย่างบริสุทธิ์ มนุษย์รับรู้โลกหรือความจริงเกี่ยวกับโลกผ่านทางประสาทสัมผัส จนเกิดเป็นประสบการณ์และเกิดความคิดปรุงแต่งจนเป็น “โลก” ที่ตนรู้จัก โลกที่เกิดจากการรับรู้และความคิดปรุงแต่งของตณีนีเอง ที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นความจริงแท้ โลกที่มนุษย์รู้จักและคิดว่าเป็นความจริง เรียกว่าความจริงที่เป็นสมมติสัจจะ ไม่ใช่ความจริงแท้ มันมิได้เกิดขึ้นได้เองด้วยตัวเอง แต่เกิดขึ้นโดยอิงอาศัยความเป็นเหตุปัจจัยซึ่งกันและกันของปรากฏการณ์ต่าง ๆ การประชุมกันของเหตุปัจจัยมากมายทั้งรูปธรรมนามธรรมเกิดขึ้นเป็นรูปใดรูปหนึ่งหรือสถานะใดสถานะหนึ่ง และมนุษย์นั่นเองเป็นผู้กำหนดค่าให้ความหมายแก่สิ่งเหล่านั้น และบัญญัติสิ่งต่าง ๆ ไปตามที่ตนให้ความหมาย ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ สิ่งของ ความสวยงาม ความน่าเกลียดอัปลักษณ์ ความดี ความเลว เป็นต้น มนุษย์กำหนดและจัดกลุ่มแบ่งประเภทสิ่งทั้งหลาย อันเป็นการตกลงร่วมกันเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของคนส่วนใหญ่หรือคนในสังคมยอมรับว่าเป็นจริงนั้น อยู่ในกรอบของภาษา ความคิดและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของคนในสังคม การให้ค่าความหมายของมนุษย์นี้ ทำให้มนุษย์มีวิธีการดำเนินชีวิต เกิดความรู้รู้สึกสุขทุกข์ไปตามความสำคัญมั่นหมายดังกล่าว

สมมติสัจจะ เป็นความจริงที่มนุษย์คิดขึ้นแล้วตั้งชื่อเรียกหรือ “บัญญัติ” ขึ้นมา โดยความตกลงให้ความหมายร่วมกันของมนุษย์ แยกได้เป็นสองประเภท ดังนี้ (1) นามบัญญัติ เป็นการตั้งชื่อเรียกเป็นภาษาต่าง ๆ เช่น ชื่อของตัวเอง นาย ก. นาง ข. โต๊ะ เก้าอี้ พ่อ แม่ ลูก เพื่อน สีดำ สีขาว หอมเหม็น รวย จน เก่ง ดี เป็นต้น เรียกชื่อไปตามแต่ละภาษา แต่หมายเอาถึงสิ่งเดียวกัน ให้สื่อความหมายกันเข้าใจ จึงว่า “สมมุติ” เป็นเรื่องการป้องกันการกำลวงมุสาวาท (2) อรรถบัญญัติ หมายถึงความหมาย สัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่เขาทำไว้ ก็มีความหมายบ่งบอกให้เข้าใจ อย่างเช่น เครื่องหมายป้ายบอกกฎจราจรว่า ห้ามเลี้ยว หรือ ห้ามจอด เป็นคำจำกัดความหมายรูปร่างสัญญาณ อย่างเช่นว่าสัญญาณคือ กลม แบน เหลี่ยม เป็นต้น⁶

⁶ สุวนิสรา ประธานราชภัฏวชิร. (2561). สมมติสัจจะ : เครื่องมือนำไปสู่การรู้แจ้งปรมัตถสัจจะ. วารสารสมาคมปรัชญาและศาสนาแห่งประเทศไทย ปีที่ 13 ฉบับที่ 1. หน้า 60.

คัมภีร์อภิธรรมอรรถกถาโกสะการิกาของสำนักสรวาสตีวาท ภิกษุวสุพันธุ (Vasubandhu) ผู้ อรรถาธิบาย⁷ และสำนักอภิธรรมเถรวาท ยอมรับว่าสมมติสัจจะในความหมายข้างต้นนี้เป็นจริง เพราะมีความสมนัยกับการตกลงร่วมกันของคนในสังคม ได้นิยามความหมายของคำว่า “สมมติ สัจจะ” ไว้สามประการ⁸ ดังนี้

1) สิ่งที่มีโนคติเกี่ยวกับสิ่งใดเมื่อถูกทำลายลง สิ่งนั้นย่อมสูญหายไป หมายถึง สิ่งใดก็ตามเมื่อ มันถูกทำลายลง ถ้ามีโนคติ (idea) หรือความคิดเกี่ยวกับสิ่งนั้นสูญหายไป ในทางกายภาพ หรือถูก แยกแยะออกในทางตรรกะ สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่มีอยู่โดยสมมติ (conventionally existent) และมีอยู่โดย ความสัมพันธ์ขึ้นอยู่กัสิ่งอื่น เช่น เมื่อเหยือกน้ำถูกทำลายลงเป็นชิ้นเล็กละเอียด กองวัสดุที่แตก รวบรวมไว้ก็จะไม่สามารถให้มโนคติเกี่ยวกับเหยือกน้ำต่อไปได้อีก เหยือกน้ำเป็นสิ่งที่มีอยู่โดยสมมติ

2) สิ่งที่เกิดจากสภาวะหรือคุณลักษณะเฉพาะตัว หมายถึง สิ่งที่เกิดแยกแยะต่อไปได้อีก หรือ ประกอบขึ้นด้วยองค์ประกอบย่อย ๆ จึงไม่มีสภาวะหรือคุณสมบัติที่เป็นของตนเอง ยกตัวอย่างเช่น รถยนต์ เป็นสิ่งที่ประกอบขึ้นด้วยส่วนประกอบย่อย ๆ มีตัวถัง เครื่องยนต์ ล้อ และอะไหล่มากมายมา รวมกันเข้าในรูปแบบและสัดส่วนตำแหน่งที่เหมาะสมสำหรับใช้เป็นพาหนะในการเดินทาง ไม่มี คุณสมบัติที่เป็นของตนเอง มโนคติ (idea) เกี่ยวกับรถยนต์จึงไม่มีอยู่โดยอิสระจากคุณสมบัติของ องค์ประกอบย่อย ๆ ที่ประกอบกันขึ้น ในทำนองเดียวกัน “บุคคล” ประกอบขึ้นด้วยขันห้า คำว่า บุคคล จึงเป็นเพียงชื่อที่บัญญัติขึ้นเพื่อใช้เรียกองค์ประกอบคือขันห้าทั้งห้าที่มาประชุมรวมกันเข้าเป็น บุคคลขึ้นมา ด้วยเหตุนี้บุคคลจึงไม่มีสภาวะหรือคุณสมบัติที่เป็นของตนเอง (นิสสภาวะ) จึงสรุปได้ ว่าตามทัศนะของสำนักอภิธรรม คำว่า “สมมติสัจจะ” เป็นสิ่งประกอบที่ประกอบขึ้นด้วยองค์ประกอบ ย่อย และ “นิสสภาวะ” (ความปราศจากสภาวะ) มีความหมายเท่ากัน⁹

3) สิ่งที่เกิดจากการปรุงแต่งทางจิต เป็นสิ่งที่เกิดจากความคิดเชิงมโนทัศน์ (conceptual thought) หรือการปรุงแต่งทางจิต¹⁰ (mental interpretation) สิ่งที่มีอยู่โดยความสัมพันธ์กับสิ่งอื่น ซึ่ง ซ้อนทับ (superimpose) ลงบนองค์ประกอบย่อย ๆ เหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ ส่วนประกอบต่าง ๆ เช่น ล้อ เพลา ตัวถังซึ่งถูกประกอบขึ้นเป็นรถยนต์ที่ปรากฏแก่การรับรู้เป็นเพียงการปรุงแต่งทางจิตซึ่งซ้อนทับ

⁷ Niraj Kumar; George van Driem; Phunchok Stobdan (2020). Himalayan Bridge. KW. ISBN 978-1-00-021549-6. p.253-255.

⁸ Sonam Thakchoe, The Theory of Two Truths in India. Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/entries/twotruths-india/>. p.3-4.

⁹ Ibid.p.3.

¹⁰ Karunadasa, Y. Theravada Version of the Two Truths. <http://skb.or.kr/download/papers/094.pdf>. p.4-5)

ลงบนส่วนประกอบต่าง ๆ เหล่านั้น สรุปได้ว่า สมมติสัจจะ หมายถึง สิ่งที่สามารถแยกแยะออกเป็นองค์ประกอบย่อย ๆ จึงไม่มีสภาวะหรือคุณสมบัติที่เป็นของตนเองคุณสมบัติต่าง ๆ ของมัน สิ่งสมมติซึ่งประกอบขึ้นด้วยองค์ประกอบย่อย เช่น บุคคล หรือ รถยนต์ ไม่มีอยู่จริงโดยปรมาตม์ ปรากฏให้เห็นเป็นเพียงสิ่งที่เกิดจากความคิดหรือการปรุงแต่งทางจิต และเป็นจริงโดยสมมติเท่านั้น

3.2 ปรมาตมสัจจะ หรือ ความจริงแท้หรือความจริงสูงสุด เป็นสิ่งที่เป็นไปตามกระบวนการของเหตุปัจจัยอิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ไม่มีลักษณะแน่นอนตายตัว ความจริงระดับปรมาตมสัจจะนี้ ไม่อาจบอกได้ว่า มีอยู่หรือไม่มี และมีลักษณะว่าง เป็นความว่างจากความเป็นจริงในตัวตนเองโดยไม่ต้องอาศัยสิ่งอื่นเช่นเดียวกับสมมติสัจจะ เป็นธรรมที่ยังคงมีความเกิด ความดับ เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แต่ว่าคนละแง่มุมที่เป็นธรรมอันประเสริฐที่ไม่มีการผิดแปลกผันแปรแต่อย่างใด คือ เป็นสิ่งที่มิได้มีลักษณะอย่างใดที่จะคงลักษณะของตนไว้อย่างนั้น เป็นความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติ โดยไม่ขึ้นต่อการยอมรับของโลก ความจริงตามความหมายขั้นสุดท้ายที่ตรงตามสภาวะและเท่าที่จะกล่าวถึงได้เช่นว่า รูป นาม เวทนา จิต เจตสิก เป็นต้น¹¹ เช่น ดวงตาของเราหรือตาของใคร ชาติใด จะเรียกว่า ตา หรือ eyes หรือภาษาใดก็ตาม ก็ยังคงลักษณะตามธรรมชาติที่แท้จริงของสิ่งนั้นไว้อย่างเสมอ คือ เป็นธรรมชาติในการรับแสงรับรังสีเห็นภาพ หรือธาตุไฟ มีลักษณะร้อนหรือเย็น ไฟ ไม่ว่าจะเกิดที่ไหนประเทศใด เวลาใด เมื่อใครไปสัมผัส ไม่ว่าจะเป็นคนชาติใด เด็กหรือผู้ใหญ่ หรืออาจเป็นสัตว์ เมื่อไปถูกกับไฟเข้า ก็จะต้องรู้สึกร้อน จะมีความรู้สึกเหมือนกันโดยไม่ต้องใช้คำพูดใด ๆ

การเข้าถึงความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงในระดับสูงสุดนี้ ทำให้เกิดความรู้เท่าทันไม่หลงยึดมั่นถือมั่น ทำให้มองโลกตามความเป็นจริง วางท่าทีที่ถูกต้องต่อสิ่งต่าง ๆ มีจิตใจเป็นอิสระ หลุดพ้นจากความทุกข์จากการยึดมั่นสิ่งทั้งหลายเป็นตัวเป็นตน และเกิดความสุขที่แท้จริง การรับรู้และให้ค่าสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ของมนุษย์นี้ แม้จะมีประโยชน์ในการสื่อสารและทำความเข้าใจเรื่องราวสิ่งต่าง ๆ แต่ก็เป็นที่มาของความยึดมั่นในตัวตน การมองโลกแบบแยกส่วน เกิดปัญหาความขัดแย้งในเรื่องต่าง ๆ ในสังคม เป็นความรู้ที่ผิดพลาด หากแต่เมื่อมนุษย์ได้ตระหนักรู้ถึงความผิดพลาดและความถูกต้องในการรับรู้ของตน มนุษย์ย่อมเกิดปัญญาที่จะรู้จักโลกและสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง อันเป็นหนทางที่จะเกิดความเข้าใจระหว่างกันในกลุ่มมนุษย์และธรรมชาติซึ่งแวดล้อมมนุษย์อยู่

คัมภีร์อภิธรรมอรรถกถาโกศกัธกะเรียกปรมาตมสัจจะว่า “ธรรม” หรือ “ปรมาตมธรรม” ได้ให้คำนิยามไว้สามประการดังนี้ (1) ธรรม เป็นความมีอยู่ในระดับปรมาตม (หรือระดับมูลฐาน) ซึ่งไม่สามารถแยกแยะต่อไปได้อีก ทั้งในทางกายภาพและตรรกะ (2) ธรรม เป็นสิ่งที่มี “สภาวะ” (intrinsic

¹¹ พระพรหมคุณาภรณ์. (2551). พจนานุกรมพุทธศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: เอส.อาร์.พรินติ้งแมสโปรดักส์. หน้า 201.

nature) หรือคุณสมบัติที่เป็นของตนเองอย่างถาวร โดยไม่ต้องขอขยืมคุณสมบัติมาจากสิ่งอื่นภายนอก ล้วนก่อภพธรรมถือว่า ธรรมแต่ละอย่างจะมีสภาวะเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เช่น สภาวะของไฟ คือ ความเป็นของร้อน เป็นต้น (3) เนื่องจาก ธรรม เป็นองค์ประกอบในระดับมูลฐานมิได้เป็นสิ่งที่เกิดจากการปรุงแต่งทางมโนทัศน์ ด้วยเหตุนี้ ธรรม จึงเป็นสิ่งที่มิอยู่โดยเป็นอิสระจากการรับรู้ของมนุษย์

พุทธปรัชญาเถรวาทนั้นได้แบ่งสรรพสิ่งในจักรวาลทั้งสิ้นออกเป็นสองประเภท ดังนี้

1) สังขตธรรม คือ สิ่งที่ถูกปรุงแต่ง เป็นสภาวะที่มีปัจจัยปรุงแต่งหรือสร้างขึ้น มีลักษณะเป็นของตนเอง คือ มีความเกิดขึ้นปรากฏ ความดับสลายปรากฏ และเมื่อตั้งอยู่ ความเปลี่ยนแปลงปรากฏ (สภาวะไตรลักษณ์) จึงเป็นไปตามเงื่อนไขของเหตุและปัจจัย สภาวะของสังขตธรรมนี้จะครอบคลุมถึงส่วนที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม ทั้งที่เป็นโลกียะ แลโลกุตระ (ยกเว้นนิพพาน)

2) อสังขตธรรม คือ สิ่งที่ไม่ถูกปรุงแต่ง ไม่มีปัจจัย หรือไม่ได้เกิดขึ้นเพราะการปรุงแต่ง ดังนั้นจึงไม่เป็นไปตามเงื่อนไขของปัจจัย ในที่นี้ ได้แก่ นิพพาน มีลักษณะเฉพาะของตนเองคือ ความเกิดขึ้นไม่ปรากฏ ความดับสลายไม่ปรากฏ เมื่อตั้งอยู่ ความแปรไม่ปรากฏ

สภาพธรรมที่เป็นจริงโดยความหมายสูงสุด มีสี่อย่าง ดังนี้

- 1) จิต คือ ธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์ เป็นสิ่งที่คิดและรู้อารมณ์ต่าง ๆ
- 2) เจตสิก คือ ธรรมชาติที่อาศัยจิตเกิด เป็นคุณสมบัติหรือพฤติกรรมของจิตที่ต้องประกอบกับจิตเสมอ

จิตและเจตสิกเป็นนามธรรมที่เกิดร่วมกัน เกิดพร้อมกัน ดับพร้อมกัน มีอารมณ์อันเดียวกัน มีที่อาศัยอย่างเดียวกัน จิตจะเป็นไปต่าง ๆ ขึ้นกับอำนาจของเจตสิก เช่น โลภะเจตสิก เมื่อเกิดร่วมกับจิต ก็เกิดความรักในจิต หรืออุปมาจิตเหมือนน้ำใส ๆ เจตสิกเป็นเครื่องปรุง อยากจะให้ เป็นแกงอะไรรสชาติอย่างไรก็ต้องมีเครื่องปรุงของแกงชนิดนั้น เมื่อรวมกันก็กลายเป็นน้ำแกง เป็นต้น

3) รูป เป็นองค์ประกอบส่วนที่เป็นรูปธรรมทั้งหมด มีลักษณะการเกิดขึ้นแล้วเสื่อมสลายไป รูปไม่สามารถรับรู้อารมณ์ได้ ต่างจากจิตเจตสิกที่รับรู้อารมณ์ได้ รูป จึงมีหน้าที่เกิดมาแล้วก็สลายตัวไปเท่านั้น กายของคนก็เป็นรูป ต้นไม้ก็เป็นรูป ดินก็เป็นรูป น้ำก็เป็นรูป เป็นต้น

4) นิพพาน เป็นธรรมชาติที่ไม่ใช้รูป มิใช่จิต มิใช่เจตสิก แต่นิพพานมิอยู่โดยความเป็นธรรมารมณ์ คือเป็นอารมณ์ที่มาปรากฏทางใจ เป็นธรรมชาติที่พ้นจากการถูกปรุงแต่งจากเหตุปัจจัยทั้งสี่ (คือ กรรม จิต อกุศล และ อาหาร) คือ ปัจจัยทั้งสี่ที่จะไปปรุงแต่งให้เกิดขึ้นหรือดับไปนั้นไม่มี นิพพานมีลักษณะคือ สงบจากรูปนาม ชันธุหา สงบจากกิเลส เพราะฉะนั้น นิพพานจึงเป็นธรรมที่ไม่มี ความเกิดดับ ไม่เหมือน จิต เจตสิก รูป ซึ่งถูกปรุงแต่งด้วยปัจจัยสี่ นิพพานเป็น อสังขตธรรม คือ เป็นธรรมที่ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยปัจจัยทั้งสี่ จึงไม่มีความเกิดดับ

สำนักอภิธรรมถือว่าสิ่งที่มีอยู่โดยปรมาตม์ เป็นสิ่งที่ได้จากกระบวนการรับรู้ในระดับสุดท้ายของมนุษย์ (ultimate datum of cognition) เป็นสิ่งที่มีสวภาวะ (svabhava) ได้แก่ “ธรรม” ซึ่งเป็นองค์ประกอบในระดับมูลฐานของสิ่งต่าง ๆ ซึ่งแยกแยะออกต่อไปไม่ได้อีก คัมภีร์พุทธศาสนาได้จำแนกองค์ประกอบของมนุษย์ออกเป็นสิ่งที่อยู่ในระดับมูลฐานห้ากอง ซึ่งได้แก่ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์ และจำแนกสรุปลงในปรมาตตธรรมสามอย่างแรก ได้แก่ จิต เจตสิก และรูป อันเป็นองค์ประกอบของชีวิตมนุษย์นั่นเอง สรรพสิ่งทั้งปวงในวัฏสงสารเป็น โลภียธรรม คือ ธรรมอันเป็นวิสัยของโลก เป็นธรรมฝ่ายทุกข์ ได้แก่ ขันธ์ห้า ที่ยังมีอาสวะหมักหมมหรือติดอยู่ในสันดาน ไหลซึมซ่านไปย้อมจิตเมื่อประสบอารมณ์ต่าง ๆ และในส่วนที่เป็นโลกุตตรธรรม อันเป็นธรรมที่มีวิสัยของโลก พ้นจากกิเลสทั้งปวง พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด เป็นชั้นวิมุตติหรือสภาพที่พ้นจากขันธ์ห้าก็คือ นิพพาน

4. การเข้าถึงความจริงในพุทธปรัชญา

ในการเข้าถึงความจริงตามกระบวนการทางปรัชญาที่ปรากฏในเกสปุตตสูตรหรือกาลามสูตร¹² เป็นการตรวจสอบความจริงที่มีใช้เป็นลักษณะการคาดถึงความจริง หรืออนุมานถึงความน่าจะเป็น หากแต่เป็นการแสดงถึงความจริงของสรรพสิ่งตามที่มันเป็น เป็นการใช้ทั้งวิธีการของอุปนัยคือการให้ ประโตโฆษะ โดยพระพุทธองค์ตรัสสั่งสอนการใช้เหตุผลในการพิสูจน์ว่าวิญญาณเป็นอนัตตา พระองค์ก็ทรงแสดงให้เห็นว่าวิญญาณไม่เที่ยง จากนั้นจึงทรงสรุปว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา และนิรันดร์ที่เป็นการใช้โยนิโสมนสิการ พิจารณาอย่างถี่ถ้วน¹³ และต้องประจักษ์กับความจริงนั้น ๆ ด้วยตนเอง อย่าเชื่อโดยฟังตามกันมาแม้ได้ฟังจากพระองค์ก็ตาม อย่าเชื่ออะไรอย่างรู้เหตุผลโดยไม่พิจารณา พระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักการตรวจสอบความรู้ที่รับมาจากแหล่งข้อมูลภายนอกประโตโฆษะด้วย โยนิโสมนสิการ เป็นการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ความรู้ที่รับมาอย่างละเอียดจนเข้าถึงความจริงของเรื่องนั้นอย่างถูกต้อง¹⁴ ดังนั้น การเข้าถึงความจริงในพุทธปรัชญาได้นั้น อาศัยปัจจัยที่เหมาะสมแก่การเข้าถึง เรียกว่า วิปัสสนาภูมิ และวิธีการปฏิบัติเพื่อการเข้าถึงเรียกว่า วิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน

¹² อญ.เอก.20/505/212-218.

¹³ สมภาร พรหมทา. (2540). พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540. หน้า 238.

¹⁴ ชีวโชติ เกิดแก้ว, ผศ. (2553). พุทธปรัชญา มิติการมองโลกและชีวิตตามความเป็นจริง. สมุทรปราการ: โครงการสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ. หน้า 21.

4.1 คัมภีร์ปรมัตถทีปนีอธิบายว่า ปรมัตถธรรมนั้นจะเข้าถึงได้ด้วยญาณอันไม่แปรปรวน คือ วิปัสสนาญาณเท่านั้น¹⁵ ซึ่งมีฐานที่ตั้งของการเจริญวิปัสสนาในการพิจารณาธรรม เรียกว่า วิปัสสนา ภูมิ ดังนี้

- 1) ขั้น 5 คือ กองทั้งห้า มีรูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น วิญญาณชั้น
- 2) อายตนะ 12 คือ สะพานเครื่องเชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้ มี จักขายตนะคู่กับรูปายตนะ, โสตายตนะคู่กับสัททายตนะ, ชานายตนะคู่กับคันธายตนะ, ชิวหายตนะคู่กับรสายตนะ, กายายตนะคู่กับโผฏฐัพพายตนะ, มนายตนะ (จิต) คู่กับธัมมายตนะ (สภาพธรรมต่างๆ)
- 3) ธาตุ 18 คือ สิ่งที่ทรงไว้ซึ่งสภาพของตน มี จักขุธาตุ รูปธาตุ จักขุวิญญาณธาตุ, โสตรธาตุ สัทธาธาตุ โสตริวิญญาณธาตุ, ชานธาตุ คันธธาตุ ชานวิญญาณธาตุ, ชิวหาธาตุ รสธาตุ ชิวหาวิญญาณธาตุ, กายธาตุ โผฏฐัพพธาตุ กายวิญญาณธาตุ, มโนธาตุ ธรรมธาตุ มโนวิญญาณธาตุ
- 4) อินทรีย์ 22 คือ ความเป็นใหญ่ มี จักขุนทรีย์ โสตินทรีย์ ชานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ กายินทรีย์ มนินทรีย์ อิตถินทรีย์ ปุริสินทรีย์ ชิวตินทรีย์ สุนทรีย ทุกขินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์ โทมนัสสินทรีย์ อุpekขินทรีย์ สัทธินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธิินทรีย์ ปัญญินทรีย์ อัญญาตัญญูตัญญู สามีตินทรีย์ อัญญินทรีย์ อัญญาตาวินทรีย์
- 5) อริยสัจ 4 คือ ความจริงอันประเสริฐ มี ทุกขอริยสัจ, สมุทยสัจ, นิโรธสัจ, มรรคสัจ
- 6) ปฏิจจสมุပ္บาท 12 คือ ความประชุมพร้อมด้วยเหตุผล มี อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรา มรณะ (ความโศก ความเศร้าคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส และความคับแค้นใจ ก็มีพร้อม)

วิปัสสนาภูมิทั้งหมดนี้ สรุปลงได้ที รูปนาม โดยมีขั้นห้าเป็นตัวหลักตั้ง สามารถเชื่อมโยงกันได้ทั้งหกภูมิ ขั้นห้า ขยายออกจึงเป็นอายตนะ ธาตุ อินทรีย์ เมื่อเป็นกระบวนการขึ้น ก็ดำเนินไปตามวงจรปฏิจจสมุပ္บาท องค์ประกอบปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นไปในปฏิจจสมุပ္บาทนั้นก็มาจากขั้นห้าทั้งสิ้น ซึ่งกระบวนการของปฏิจจสมุပ္บาทสัมพันธ์กับเรื่องอริยสัจ ทุกสภาพที่เป็นอยู่ทั้งสุขทั้งทุกข์ และที่เป็นปัญหาปรากฏอยู่ในชีวิตนี้ พิจารณาทุกข์และเข้าใจสมุทัยคือเหตุให้เกิดทุกข์ ก็แก้ที่เหตุ ปัจจัยตามหลักปฏิจจสมุပ္บาท ทุกข์จึงดับไป ในทำนองเดียวกัน เมื่อมีนิโรธเป็นปัจจัยตั้ง การดับสิ้นไปแห่งทุกข์เป็นผลที่ต้องการและเป็นจุดหมายที่พึงประสงค์ เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงทรงพิจารณาวิธีการที่จะทำให้เกิดหนทางการดับทุกข์นี้เป็นมรรคสัจ ปฏิโลมย้อนทางของปฏิจจสมุပ္บาทจึงทำให้ นิโรธเกิดขึ้น

¹⁵ พระอนุรุทธะและพระญาณธชะ (2546). อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, แปลโดยพระคันธสาราภิวงศ์. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดไทยรายวันกราฟฟิคเพท. หน้า 140.

4.2 การเจริญวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน

วิปัสสนากรรมฐานเป็นวิธีการปฏิบัติที่สามารถทำให้ผู้ปฏิบัติตามอย่างถูกต้องหลุดพ้นไปจากอำนาจการครอบงำของอาสวะกิเลส ตั้งแต่เบาบางจนกระทั่งปราศจากกิเลสโดยสิ้นเชิง การเจริญวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐานสี่ฐานคือ กาย เวทนา จิต และธรรม เป็นการอบรมจิตใจให้สงบปราศจากนิวรณ์ธรรม คือ ตัณหา ความคิดมุ่นรำย ความเกียจคร้าน ความเร่าร้อน ไม่สบายใจ และระแวงสงสัย เป็นต้น และเป็นการเจริญปัญญาเพื่อเห็นชัดรูปนามโดยอาการต่าง ๆ มีการเห็นแจ้งไตรลักษณ์ และเป็นการฝึกจิต เพื่อให้เกิดปัญญาให้รู้แจ้งสภาพธรรมชาติของชีวิตและสรรพสิ่งที่มีความไม่เที่ยงและบังคับบัญชาไม่ได้ อันเป็นทุกข์ซึ่งเกิดแก่กายและจิต ทุกสิ่งล้วนเป็นปัจจัยและกันเป็นเหตุเป็นผลแก่กันและกันตามหลักปฏิจาสมุปบาท ให้เห็นแจ้งทุกข์และเหตุแห่งทุกข์อริยสัจ เพื่อกำจัดความยึดมั่นในอุปาทานทั้งปวง สู่หนทางแห่งการดับทุกข์ด้วยอริยมรรคมีองค์แปด

การเจริญวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน มีหลักปฏิบัติดังนี้

1) กายานุปัสสนาสติปัฏฐานเป็นหลักปฏิบัติว่าด้วยการพิจารณากำหนดรู้อาการที่ปรากฏทางกาย เป็นการกำหนดรู้ทางกายมีลมหายใจเข้าออกและการกำหนดอิริยาบถทางกายต่าง ๆ เป็นต้น

2) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นการมีสติระลึกรู้ในเวทนาที่เกิดขึ้นทางกายและใจที่เป็นความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ

3) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานคือ วิธีพิจารณาการใช้สติกำหนดรู้อาการที่ปรากฏทางจิต เช่น จิตมีความโลภ จิตมีความโกรธจิตมีความหลง จิตมีความหดหู่หรือจิตฟุ้งซ่าน เป็นต้น

4) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานคือ การมีสติ มีความเพียร มีสัมปชัญญะพิจารณาเห็นธรรมในธรรมห้าหมวด คือ นิวรณ์ 5, ขันธ์ 5, आयตนะ 12, โพชฌงค์ 7 และอริยสัจ 4

พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงการเข้าถึงความจริงในพุทธปรัชญาเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต ไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตร¹⁶ ดังนี้

1) ทางกาย ช่วยให้การดำเนินชีวิตประจำวันของผู้ปฏิบัติมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุขสงบ ใช้ชีวิตตามสภาพธรรมชาติที่เป็นจริง ไม่หลงใหลยึดติด นำนอนไปคลุกคลีสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ และแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องดีงาม ลดความเห็นแก่ตัวและสร้างประโยชน์ต่อตนเองและสังคมต่อไป และยังเป็นเหตุเป็นอุปนิสัยปัจจัยนำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ในที่สุด

2) ทางจิตใจ ช่วยให้จิตของผู้ปฏิบัติธรรมบริสุทธิ์หมดจด ไม่ถูกกิเลสชักจูงหรือรบกวนให้เศร้าหมองขุ่นมัว มีสติสัมปชัญญะ จิตใจปลอดโปร่ง เมื่อปฏิบัติมากขึ้นย่อมทำให้จิตมีกำลัง เป็น

¹⁶ ม.ม.12/132-152/73-88.

เกราะป้องกันการกระทบจากอกุศลตามอำนาจกำลังของสติ และการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องยิ่งขึ้นก็จะ เป็นเหตุให้เกิดสมาธิ มีความสุขสงบ

3) ทางปัญญา จะเกิดสติสัมปชัญญะสามารถกำหนดรู้พิจารณาสภาพธรรมที่เกิดขึ้น เฉพาะหน้าอย่างต่อเนื่องจนสติได้รับการพัฒนามากขึ้นตามลำดับ เกิดปัญญาเห็นแจ้งสภาวะของ อารมณ์ทั้งหลายที่เข้ามากระทบความรู้สึกหรือเข้าไปปรุงแต่ง ป้องกันมิให้เกิดกิเลสตัณหา เป็นเหตุ สร้างอุปนิสัยต้องการออกจากทุกข์ จนกระทั่งตัดกิเลสอันเป็นมูลเหตุของความทุกข์สิ้นเชิงได้

พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนปัจจุสมุปบาท ฝ่ายเกิด หรือ สมุทยวาร เพื่อให้เห็นความเป็น เหตุปัจจัยและผลที่เกี่ยวข้องกันเป็นกระบวนการให้เกิดเป็นวงจรแห่งชีวิตดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง อย่างไร และแสดงปัจจุสมุปบาท ฝ่ายดับ หรือ นิโรธวาร เพื่อให้เห็นเหตุแห่งการดับลงของ วงจรการเวียนว่ายตายเกิดได้อย่างไร และได้ทรงตรัสสอนอริยสัจสี่ เพื่อให้รู้ความจริงว่า ชีวิตที่ยัง เวียนว่ายในสังสารวัฏนั้นเป็นทุกข์ นอกจากทุกข์แล้วไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้น นอกจากทุกข์ไม่มีสิ่งใดตั้งอยู่ นอกจากทุกข์ไม่มีสิ่งใดดับไป แต่เพราะมนุษย์ไม่รู้ในภาวะปราศจากทุกข์ที่หมดปัญหาอย่างสิ้นเชิง มนุษย์จึงไม่แสวงหาความสิ้นทุกข์อันเป็นภาวะนิพพานนั้น มรรคอริยสัจ เป็นแนวทางการปฏิบัติที่มีอยู่ จริง และสามารถปฏิบัติให้รู้แจ้งเห็นจริงได้ในปัจจุบันขณะนี้ โดยการเจริญภาวนาตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา เป็นการใช้สติกำหนดรู้อาการที่ปรากฏทางสังขารชั้นได้แก่ ความคิดนึกปรุงแต่งของจิต และสัญญาชั้น เป็นความจำได้หมายรู้ กล่าวคือเมื่อเราเกิดความคิดขึ้นก็ต้องกำหนดรู้ว่ากำลังคิด (อาการคิด) อยู่โดยไม่มีการปรุงแต่งเพิ่มเติม หรือเมื่อเกิดธรรมารมณ์ต่าง ๆ เช่น ความพอใจรักใคร่ ความพยาบาท ความหดหู่ท้อถอย ความฟุ้งซ่าน ราคะฉันทะ หรือความลึกลับสงสัยซึ่งเรียกว่า นีวรณ ต้องกำหนดรู้ทันที หรือเมื่อเกิดความรู้สึก ความโกรธ ความริษยา ความไม่พอใจ ความละอาย ความ เมตตาสงสาร ความคิด ความเห็น เป็นต้น ต้องกำหนดรู้เช่นเดียวกัน พิจารณาเห็นการเกิด/ดับของ สภาพธรรมทั้งหลายตามความเป็นจริง การเห็นความเป็นไตรลักษณ์ย่อมทำให้เกิดญาณปัญญา รู้แจ้งชัดถึงความไม่เที่ยงเป็นอนิจจัง ไม่มีสิ่งใดที่สามารถยึดติดถือมั่นได้ ทุกสรรพสิ่งเกิดขึ้นแล้วย่อม ดับไปเป็นสัจธรรม

5. บทสรุป

พุทธปรัชญาแสดงความจริงอันประเสริฐสี่ประการ เรียกว่า อริยสัจสี่ เป็นการนำเสนอทั้ง ความจริงแท้อันเป็นความทุกข์และเหตุแห่งทุกข์ แสดงนิพพานอันเป็นความดับไปแห่งทุกข์ และแสดง วิธีการในการเข้าถึงความจริงด้วยมรรคมีองค์แปด กระบวนการเข้าถึงความจริงตามหนทางแห่ง มรรคนั้นผ่านปรมัตถธรรมที่ประกอบด้วยจิต เจตสิก รูป นิพพาน ในทางอภิปรัชญาพระพุทธศาสนามี ลักษณะใกล้เคียงกับธรรมชาตินิยม เพราะยอมรับการมีอยู่ของจิตและสสารที่พุทธศาสนาเรียกว่า ขันธ์ห้า ซึ่งทั้งรูปและนามนี้เป็นความจริงทั้งระดับสมมุติและความจริงระดับสูงสุด ในสมมุติสัจจะ

นามรูปมีอยู่จริง แต่ในระดับปรมาตมสัจจะ ทั้งนามและรูปต่างก็ไม่เที่ยงแท้ ต้องเสื่อมสภาพไป และมีสิ่งที่เป็นอัตตา เพราะสิ่งทั้งหลายในที่สุดก็เป็นเพียงอนัตตา ดังนั้นแม้แต่ “อัตตา” ที่สมมุติมีอุปาทานยึดถือ ก็เป็นเพียง “อนัตตา” เช่นเดียวกัน

การเข้าถึงความจริงในพุทธปรัชญา จะต้องศึกษาให้เข้าใจระหว่างบัญญัติและปรมาตม เมื่อกำหนดรู้ไม่ถูก เพราะจิตมีความเคยชินอยู่กับบัญญัติ จิตจะไม่สามารถปล่อยจากบัญญัติ และทำให้ไม่สามารถเกิดปัญญารู้ตามความเป็นจริงของธรรมชาติได้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงอริยสัจธรรมสี่ประการ คือ (1) ทุกขอริยสัจ ความจริงแท้ที่ปรากฏให้จิตรับรู้ หมายถึงสภาพธรรมที่ปรากฏถูกรับรู้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย หรือใจ ซึ่งล้วนตกอยู่ในสภาพที่เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยอยู่ตลอดเวลา คงทนสภาพอยู่ไม่ได้ และบังคับบัญชาไม่ได้ อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส อารมณ์สัมผัส และความรู้สึกนึกคิดต่างๆ หรือแม้แต่ความสุขก็เป็นทุกข์ เพราะเกิดแล้วก็มีการเปลี่ยนแปลง ดับไปทุกครั้ง (2) สมุทัยอริยสัจ ความจริงแท้ที่ว่า ความทุกข์ทั้งมวลที่สรรพสัตว์ประสบอยู่ หรือรับรู้ทางอายตนะทั้งหกอยู่นั้น ล้วนเกิดจากเหตุทั้งสิ้น ไม่ได้เกิดขึ้นเอง หรือใครบันดาลให้เกิดขึ้น เหตุปัจจัยนั้นคือตัณหาและอาสวกิเลส ที่หมักต้องอยู่ในชั้นธัมมทานของสัตว์แต่ละตนนั่นเอง (3) นิโรธอริยสัจ ความจริงแท้ที่ว่า ภาวะที่ไม่มีทุกข์ใด ๆ เป็นธรรมชาติที่พ้นไปจากรูปนามสังขารที่เป็นทุกข์อันเป็นสังขตธรรม และดับกิเลสตัณหาอย่างสิ้นเชิงแล้วชนิดที่ไม่อาจกลับมาให้เป็นทุกข์ได้อีกเลย นั่นคือ นิพพาน อันเป็นอสังขตธรรม (4) มรรคอริยสัจ หลักปฏิบัติทางสายกลาง มัชฌิมาปฏิปทาแปดประการ เป็นทางแห่งการปฏิบัติให้พ้นทุกข์หรือเพื่อดับทุกข์

การเจริญวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐานสี่ เป็นการเจริญอริยมรรคเพื่อให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงสภาวะปรมาตมด้วยปัญญาหยั่งถึงในรูปและนามตามสภาวะไตรลักษณ์ รู้แจ้งความเป็นจริง ปล่อยทิ้งจากสมมติสัจจะ นำพาไปสู่ความเบื่อหน่าย จางคลาย ไม่หลงใหลไปตามอำนาจกิเลสอันเป็นเหตุให้ทำอกุศล มีผลให้ละคลายจากความยึดมั่นในอุปาทานทั้งปวง และสามารถพัฒนาสติปัญญาดำเนินชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขจัดกิเลสอนุสัย ทำให้อาสวะหมดสิ้นไป พร้อมทั้งรู้แจ้งสภาวะนิพพาน อันเป็นความจริงสูงสุดในพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

มหาหมกุฏราชวิทยาลัย. (2534). พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมกุฏราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2548). พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

- พระพรหมคุณาภรณ์. (2548). พจนานุกรมพุทธศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: เอส.อาร์.พรินต์ติ้งแมสโปรดักส์.
- พระมหาสำรอง สญญโต และ ญัฐชยาจิตกัถี. กระบวนการแสวงหาความจริงในเชิงปรัชญาที่ปรากฏในเกสปัตตสูตร. Journal of Modern Learning Development ปีที่ 5 ฉบับที่ 4 ประจำเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม 2563
- พระอนุรุธะและพระญาณธะ (2546). อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, แปลโดยพระคันธสารากิวงศ์. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดไทยรายวันกราฟิคเพท.
- ธีรโชติ เกิดแก้ว, ผศ. (2553). พุทธปรัชญา มิติการมองโลกและชีวิตตามความเป็นจริง. สมุทรปราการ: โครงการสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.
- ฐานิสรา ประธานราษฎร์นิกร. (2561). สมมติสัจจะ : เครื่องมือนำไปสู่การรู้แจ้งปรมัตถสัจจะ. วารสารสมาคมปรัชญาและศาสนาแห่งประเทศไทย ปีที่ 13 ฉบับที่ 1.
- สมภาร พรหมทา. (2540). พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุนทร ณ รั้งสี. (2543). พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Del Kiernan-Lewis. (2000). Learning to Philosophize a Primer. Belmont: Wadsworth.
- Karunadasa, Y. Theravada Version of the Two Truths. <http://skb.or.kr/down/papers/094.pdf>.
- Niraj Kumar; George van Driem; Phunchok Stobdan (2020). Himalayan Bridge. KW. ISBN 978-1-00-021549-6.
- Sonam Thakchoe, The Theory of Two Truths in India. Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/entries/twotruths-india/>.

